

Yayın Geliş Tarihi: 24.03.2019

Ermeni Araştırmaları Dergisi

Yayına Kabul Tarihi: 24.04. 2019

Sayı: 62, Yıl: 2019, Sayfa: 9-31

ISSN: 1303-068X

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Kılıç, Alev. "Olaylar ve Yorumlar." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 62 (2019): 9-31.

Editorial

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Alev KILIÇ*

Öz: *Bu incelemede Ermenistan'ın iç ve dış dinamiklerinde ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde Aralık 2018, Ocak, Şubat, Mart 2019 dönemindeki gelişmeler ele alınmaktadır. Dönem içinde, öngörüldüğü şekilde, erken genel seçimler yapılmış ve Paşinyan'ın mutlak zaferi ile sonuçlanmıştır. Paşinyan 17 bakandan 12'ye indirdiği yeni kabinesini açıklamıştır. İçeride, Dağlık Karabağ sorunu, yolsuzlukla mücadele ve eski yönetimle hesaplaşma döneme damgasını vurmuştur. Dış ilişkilerde, Paşinyan bir yandan Rusya ile ilişkilerine gölge düşürmemeye çalışırken, diğer taraftan Batı ile yakın ilişkiler geliştirmeye ağırlık vermiştir. Türkiye ile ilişkiler konusunda, içi boş bir söylemden öteye gitmeyen, 'önkoşul olmadan görüşme ve ilişkileri düzeltme kararlılığını' yineleye gelmiştir.*

Anahtar Sözcükler: *Nikol Paşinyan, "Benim Adımım" grubu, Taşnaksutyun, Dağlık Karabağ, Putin, Lavrov, Merkel, Macron, Gürcistan, İran, Erdoğan, Patrik II. Mesrob, Mutafyan*

Abstract: *This article aims to cover developments in the internal and international dynamics of Armenia as well as Turkish-Armenian Relations in the period December 2018, January, February, March 2019. During this period, snap elections were held, as foreseen, with the landslide victory of Pashinyan's "My Step" bloc. The new government with 12 ministers, reduced from 17, was announced. Internally, the Nagorno-Karabakh conflict, fight against corruption and inquiries into former*

* ORCID: 0000-0001-5180-2896
E. Büyükelçi, Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı, akilic@avim.org.tr

administrations shaped the agenda. Externally, while trying to keep Russia calm, Pashinyan gave a push to develop closer ties with the West. As regards relations with Turkey, Pashinyan kept repeating his desire for dialogue and resolve to restore Relations without any preconditions, a lip service with no concrete content.

Keywords: *Nikol Pashinian, “My Step” bloc, Tashnaksutyun, Nagorno Karabakh, Putin, Lavrov, Merkel, Macron, Georgia, Erdogan, Iran, Patriarch Mesrob II, Mutafyan*

1. Ermenistan'daki İç Gelişmeler

Sokak gösterileriyle iktidara gelen Paşinyan'ın parlamenter meşruiyetini tescil etmek üzere erkene alınan genel seçimler, öngörüldüğü şekilde, 9 Aralık'ta yapılmıştır. Merkezi Seçim Komisyonu resmi seçim sonuçlarını 18 Aralık'ta açıklamıştır¹. Buna göre, seçime katılma oranı %48,63 olmuştur. (Önceki seçimlerde bu oran %61 olmuştur².) Parlamento'da temsil için zorunlu olan %5 barajını üç parti aşabilmiştir. Paşinyan'ın "Benim Adımım" birleşik grubu aldığı 884.456 oy, oyların %70,43'ü ile mutlak bir çoğunluk elde etmiştir. Liderinin Paşinyan'a ve "Kadife Devrim'e sürekli destek beyan ettiği "Müreffeh Ermenistan Partisi" 103.824 oy, oyların %8,27'si ile ikinci gelmiştir. Üçüncü gelen "Işıldayan Ermenistan Partisi" 80.024 oy, oyların %6,37'sini almıştır. Geçmiş dönemde mutlak çoğunluğa sahip olan, sabık başbakan Sarkisyan'ın (ondan önce Koçaryan'ın) partisi "Cumhuriyetçi Parti" 59.059 oy, oyların ancak %4,70 ini alarak %5 barajının altında, dolayısıyla parlamento dışında kalmıştır. Keza 128 yıllık tarihi bulunan, geçmişi terör eylemlerine destek ile lekeli ve şaibeli, başta Amerika birleşik Devletleri olmak üzere, Batı ülkeleri diasporasında etkili örgütlenmeye ve mali imkânlarla sahip, son 20 yıldır Ermenistan hükümetlerinde koalisyon ortağı Taşnak partisi (Ermeni Devrimci Federasyonu-ARF) de 48.811 oy, %3,89 oy oranı ile parlamento dışı kalmıştır.

Bir önceki parlamentoda 105 milletvekili varken, yenisinde bu sayı 132'ye çıkmıştır. Bu artışın sebebi Seçim Kanunundan kaynaklanmaktadır. İlgili hükme göre, muhalefet partilerinin sandalye oranı üçte birden az olamamaktadır.³ Oyların %70'inden fazlasını alan Benim Adımım grubu 84 milletvekili çıkartmıştır. Ulusal azınlık temsilcilerine ayrılan 4 sandalye de Benim Adımım grubuna eklenmektedir. Bu durumda, yasal oranı sağlayabilmek için iki muhalefet partisinin sandalye sayısı artırılmış, parlamentodaki dağılım sırasıyla, 88, 26 ve 18 olmuştur.

Seçimdeki kayba en yoğun tepki, Ermenilerin küresel boyutta kimliklerini ve çıkarlarını korudukları iddiasında olan Taşnak partisinden gelmiştir. Parti seçim sonuçları açıklandıktan sonra, "bu bir hezimettir, ancak bize oy verenler için değil," demek zorunda kalmıştır.⁴ Daha sonra parti bu kayba ilişkin olarak aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmuştur.

- 1 "Central Electoral Commission Certifies Dec. 9 Vote Results," *Asbarez*, 18 Aralık 2018 <http://asbarez.com/176826/central-electoral-commission-certifies-dec-9-vote-results/>.
- 2 "Armenia elections: Final voter turnout was less than 50%," *News.am*, 10 Aralık 2018 <https://news.am/eng/news/485414.html>.
- 3 Article 171, "Electoral Districts," *Electoral Code of the Republic of Armenia*.
- 4 "ARF Announcement on Election," *Asbarez*, 10 Aralık 2018, <http://asbarez.com/176634/arf-announcement-on-elections/>.

- *Seçmen oyunu bir ideolojiye veya programa değil, bir kişiye vermiştir,*
- *Oy kullanan nüfusun önemli bir kesimi bir 'iç düşman' görüntüsüne odaklanmış, şaşırtıcı biçimde, Ermenistan'ı tehdit eden dış ve iç düşmanları umursamamıştır,*
- *Taşnakların yaklaşımını azınlık bir grup anlamaktadır,*
- *Dağlık Karabağ sorunu, siyasi gündem bağlamında, gerektiği şekilde anlaşılmamaktadır,*
- *Oluşmakta olan Millet Meclisinin belirli bir ideolojik veya ulusal karakteri yoktur*⁵.

Diğer bir tepki de 22.826 oy, oyların %1,82'si ile en altlarda yer alan aşırı sağ Sasna Tsrer (Sason Fedailerleri) partisinden gelmiştir. Adını 8. yüzyıla ait bir kahramanlık şiirinden alan bu grubun varlığı, Temmuz 2016'da Erivan'da bir polis karakoluna yapılan baskın ile kamuoyunun dikkatine gelmiştir. Daha önce tutuklanan liderleri Sefilyan'ın serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla düzenlenen, iki hafta süren, rehinelerin alındığı, üç polis memurunun öldürüldüğü bu silahlı eylem sonucu, olaya karışan grup mensubu 20 kişi tutuklanmıştı. Paşinyan'ın "kadife devrim"i sırasında Sefilyan affedilmiş, grubu da şiddetten vazgeçtiğini ilan ederek bir siyasi partiye dönüşmüş, baskın olayına karışanların büyük bölümü de serbest bırakılmıştı. Seçim sonuçlarından hayal kırıklığına uğrayan parti lideri yaptığı açıklamada, "bu parlamentonun beş yıllık yasama süresini dolduramayacağı bizim için açıktır. Paşinyan ve ortaklarının güdümündeki bu parlamentonun feshedilmesi gerekecektir zira ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlara çözüm getiremeyecektir" demiştir.

Çok sayıda ülke lideri Paşinyan'ın seçim başarısını kutlama mesajı göndermiştir. Mesaj göndermediği dikkat çeken bir lider Rusya Devlet Başkanı Putin olmuştur. 17 Aralık'ta bir açıklama yapan Rus Sözcü, Putin'in Paşinyan'ı resmen tebrik etmemesinin nedeninin protokol kuralları olduğunu ileri sürmüştür.⁶ (Putin daha sonra, 13 Ocak'ta bir kutlama mesajı göndermiştir.) Lübnan-Antelias'ta yerleşik Katolikos I. Aram da Paşinyan'a değil de, Cumhurbaşkanı'na gönderdiği mesajda, Millet Meclisi seçimlerini kutlamıştır. Daha sonra, 17 Aralık'ta I. Aram'ın Erivan'a gönderdiği bir heyet

5 "ARF Announcement on Election," *Asbarez*, 10 Aralık 2018, <http://asbarez.com/176634/arf-announcement-on-elections/>.

6 "Why Russia Needs Armenia and Vice Versa," *The Armenian Weekly*, 5 Şubat 2019, <https://armenianweekly.com/2019/02/05/why-russia-needs-armenia-and-vice-versa/>.

Paşinyan'ı ziyaret ederek seçim zaferini kutlamıştır.⁷ Eçmiadzin Katolikosu II. Karekin de yayınladığı mesajda parlamentoya giren üç partiye “tebriklerini ve en iyi dileklerini” iletmiştir.⁸ 15 Aralık günü Eçmiadzin kentinde II. Karekin taraftarları ile istifasını talep eden “yeni Ermenistan-yeni Katolikos” hareketi mensupları arasında çatışma çıkması dikkat çekmiştir.

Paşinyan seçim kampanyasında diaspora Ermenileri konusunu da gündeme getirmiş, diaspora Ermenileri ile Ermenistan Ermenileri arasında bir fark olmadığını, bir ayırım yapılmasının doğru olmadığını, hatta seçimlerin tüm Ermenilerin katılımına açık olabileceğini, yeni hükümette bakanlık sayısını azaltacağını, diaspora için bir bakanlık yerine farklı bir çözüm arayacağını dile getirmiştir. Ancak daha sonra, diaspora Ermenilerine seçme hakkının verilmesinin sakıncalı olacağını, örneğin Rusya'daki Ermeniler için Ermenistan'dan daha fazla seçim sandığı gerekeceğini, bunun dış müdahaleye de olanak sağlayabileceğini ifadeyle bu fikrinden vazgeçmiştir. Diaspora Bakanlığının kaldırılması önerisine, diasporadan gelen yoğun eleştirilere ve baskılara rağmen direnmiş, diaspora ile ilişkilerin sadece bir bakanlığın sorumluluğunda olamayacağını, konunun her bakanlığı ilgilendiren boyutu olduğunu belirtmiştir. Antelias Katolikos'u I. Aram Ocak başında gönderdiği mektupta Paşinyan'a bir kez daha uyarıda bulunmuş, Diaspora bakanlığının stratejik önemine ve simgesel anlamına dikkat çekmiş, Ermenistan'da yaşayan 3 milyona yakın Ermeni'ye karşılık diasporada 8 milyona yakın Ermeni yaşadığına dikkat çekmiş ve Diaspora bakanlığının lağvedilmemesini istemiştir⁹. Ermeni kaynakları bu konuda da sayıları artırmada bir rekabet içinde görünmektedir. Ermenistan basınında yer alan son veriler, diasporada yaşayan Ermenilerin sayısını 10-12 milyon olarak vermekte ve döküm olarak, Rusya'da yaklaşık 2 milyon, ABD'de 1 milyondan fazla, Fransa'da yaklaşık 500.000, Gürcistan'da 250.000, Lübnan'da 140.000 ve diğer ülkeler denmektedir. Diğer taraftan, Ermenistan İstatistik Komitesininin 18 Şubat tarihli resmi açıklamasında, 1 Ocak 2019 tarihi itibarıyla Ermenistan'ın nüfusu, bir önceki yıla göre 7.600 azalmayla, 2.965.100 olmuştur.

Paşinyan 31 Aralık akşamı yayınlanan yeni yıl ve Noel mesajında, 2018 yılında Ermenistan vatandaşlarının ve diasporada yaşayan tüm Ermenilerin ortak bir hedef etrafında birleştiklerini, demokratik zafer kazandıklarını ve ulusal birlik oluşturduklarını vurgulamıştır.

7 Press Release, “Acting Prime Minister Nikol Pashinyan receives delegation sent by Catholicos of Great House of Cilicia Aram I,” *The Prime Minister of the Republic of Armenia*, 17 Aralık 2018, <http://www.primeminister.am/en/press-release/item/2018/12/17/Nikol-Pashinyan-Aram-A/>.

8 “Catholicos of All Armenians Congratulates Nikol Pashinyan,” *ArmenPress*, 13 Aralık 2018, <https://armenpress.am/eng/news/960704.html>.

9 “Aram I Urges Pashinyan to Keep Diaspora Ministry,” *Asbarez*, 10 Ocak 2019, <http://asbarez.com/177105/aram-i-urg-es-pashinyan-to-keep-diaspora-ministry/>.

Dağlık Karabağ'ın önde gelen üç partisi 31 Aralıkta ortak bir çağrıda bulunarak, 7 Aralık'ta tutuklanan, Dağlık Karabağ 1988 ayaklanmasının liderlerinden, 1992 Azerbaycan savaşının üst düzey yetkililerinden, Ermenistan'ın 1998-2008 yılları arasındaki eski cumhurbaşkanı Koçaryan'ın serbest bırakılmasını istemiştir.¹⁰ (Koçaryan'ın tutukluluğu devam etmektedir).

İki Rus gazeteci tarafından hazırlanan bir belgeselde, 2008 seçimleri sonrasında, 10 kişinin ölümüyle sonuçlanan ve Paşinyan'ın seçim kampanyasında suçluları cezalandırılması sloganıyla önde gelen bir konu olan sokak çatışmalarında Paşinyan'ın da sorumluluğunun bulunduğu iddia edilmesi Ermenistan'da tepkiyle karşılanmış ve Koçaryan'ı aklama girişimi olarak değerlendirilmiştir.

14 Ocak'ta yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararı ile Paşinyan resmen Başbakan olarak atanmıştır.¹¹

19 Ocak'ta Paşinyan, yeni hükümette yer alacak 12 bakanın atamasını yapmıştır. Ancak Bakanlık sayısını azaltacağını bildirdiği cihetle, yeni kabinenin tam olarak kaç bakandan oluşacağı bu aşamada kesinlik kazanmamıştır. Gecikmenin temel nedeninin Diaspora bakanlığı konusundaki sıkıntı olduğu anlaşılmıştır. 8 Şubat'ta, Kabinenin 12 bakandan oluşacağını, bu değişikliğin meclis onayından sonra resmîyet kazanacağını, diaspora ile ilişkilerden sorumlu Diaspora bakanlığının lağvedileceğini ve bu görevi yürütmekle sorumlu, Başbakanlık bünyesinde, Başbakan adına ve Başbakan yönetiminde hareket edecek, yüksek komiser niteliğinde bir büyükelçi atanacağını söylemiştir. Yeni kabine nihayet 7 Mart'ta resmen açıklanmıştır. Buna göre, bakanlık sayısı 17'den 12'ye indirilmiş, Başbakan Birinci Yardımcılığı kaldırılmış, iki Başbakan Yardımcılığı getirilmiştir. Paşinyan'ın yeni kabinesi aşağıdadır¹²:

- <i>Dışişleri Bakanı :</i>	<i>Zohrab Mnatsakanyan,</i>
- <i>Savunma Bakanı :</i>	<i>Davit Tonoyan,</i>
- <i>Acil Durumlar Bakanı :</i>	<i>Felix Tsolakyan,</i>

10 "Karabakh Parties Call For Kocharian's Release," *Azatutyun*, 31 Aralık 2018, <https://www.azatutyun.am/a/29685476.html>.

11 "Pashinian Reappointed Armenian PM After Securing Parliament Majority," *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 14 Ocak 2019, <https://www.rferl.org/a/pashinian-reappointed-armenian-pm-after-securing-parliament-majority/29708811.html>.

12 "Structure," *The Government of the Republic of Armenia*, <http://www.gov.am/en/structure/>.

- **Adalet Bakanı :** *Artak Zeynelyan,*
- **Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı :** *Zaruhi Batoyan,*
- **Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanı :** *Arayik Harutyunyan,*
- **Tabiatı Koruma Bakanı :** *Erik Grigoryan,*
- **Sağlık Bakanı :** *Arsen Torosyan,*
- **Maliye Bakanı :** *Atom Janjughazyan,*
- **Ekonomi Bakanı :** *Tigran Khachatryan,*
- **Bölgesel Yönetim ve Alt Yapı Bakanı :** *Suren Papikyan,*
- **Ulaştırma, Haberleşme ve İletişim Teknolojileri Bakanı :** *Hakob Arshakyan*

2. Dağlık Karabağ Sorunu

20 yıllık iktidarları süresince Dağlık Karabağ sorununu başlıca koz olarak kullanan, Dağlık Karabağ kökenli olan ve olaylarda üst düzey sorumluluk taşıyan iki liderden sonra iktidara gelen Paşinyan'ın zayıf noktası, bu konuda kendisine yöneltilen sorular ve eleştiriler olmuştur. Özellikle ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Bolton'un Eylül ayında Erivan'daki temaslarında, Ermenistan'ın bir an önce bu sorunu halletmesi zorunluluğunu vurgulamasını izleyen dönemde, Paşinyan kendisinin de soruna en az diğerleri kadar sahip çıktığını göstermek ihtiyacını duymuştur.

1994 yılında sağlanan ateşkesten bu yana hala bir barış anlaşmasının imzalanamadığı, hukuken savaş statüsünün ve Dağlık Karabağ ile Ermenistan'a sınırdaş 7 Azerbaycan vilayetinde Ermeni işgalinin devam ettiği bu uluslararası hak ihlaline barışçı bir çözüm bulunması için oluşturulan ve zaman içinde müzakere yetkisi üç üyeye verilen, on bir üyeli AGİT Minsk Grubunun çalışmaları da henüz sonuç vermemiştir.

Paşinyan'ın seçimlerden sonra bu konudaki çizgisi inişli çıkışlı olmuş, tutarlı bir izlenim vermemiştir. Bir yandan oğlunun askerlik görevini Dağlık Karabağ ordusunda yaptığını hatırlatarak, milliyetçi damara hitap etmiş, diğer yandan seçim kampanyasında partisinin bir milletvekili adayının, "halkın bahar aylarındaki sokak gösterilerindeki başarısı Dağlık Karabağ kurtuluş savaşından daha önemlidir" söyleminin arkasında durarak Dağlık Karabağ yöneticilerinin gazabını üstüne çekmiştir. Paşinyan, Dağlık Karabağ

yöneticilerinden gelen ağır eleştirilere kayıtsız kalmamış, seçim öncesi bu eleştirileri seçimlere müdahale olarak nitelendirmiş ve Dağlık Karabağ yönetimini hizaya gelmeleri ve kendi işlerine bakmaları yönünde uyarmıştır. Seçim zaferinden sonra verdiği beyanatta Paşinyan bir kez daha “Dağlık Karabağ sorununun barışçı çözümü bizim için önceliklidir” söylemini yinelemiştir.

Davos Dünya Ekonomik Forumuna katılan Azerbaycan ve Ermenistan liderleri, 23 Ocak'ta bir araya gelmiş ve Dağlık Karabağ sorununu ele almıştır.¹³ Yaklaşık 90 dakika süren toplantı sonrasında bir gelişme sağlandığına işaret eden bir açıklama yapılmamasına rağmen, Aliyev ve Paşinyan arasında, ilki 2018 Eylül ayında Tacikistan'da, ikincisi Aralık ayında Moskova'da başlayan görüşme sürecinin devam etmesi olumlu olarak değerlendirilmiştir. Görüşme öncesi Paşinyan'ın ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Bolton ile telefon görüşmesi yaptığı basına yansımıştır. Paşinyan bu görüşmede ikili ilişkilerin ele alındığını, Dağlık Karabağ konusuna değinilmediğini söylemiştir. Bolton ile 30 Ocak'ta telefon görüşmesi yapan Aliyev ise, Dağlık Karabağ konusunu ele aldıklarını belirtmiştir.

Aşırı sağ Taşnak partilerinin çatı kuruluşu Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF) 33. Dünya Kongresi 16 Ocak'ta Dağlık Karabağ'da başlamıştır. 24 Ocak tarihli Kongre sonuç bildirgesinde,¹⁴ Dağlık Karabağ görüşmelerinde, kendinden menkul, Ermenistan dâhil hiçbir ülke tarafından tanınmayan “bağımsız Dağlık Karabağ devletinin” yönetiminin de görüşmelere eşit taraf olarak katılması talebi yer almıştır. ARF'nin değişen yeni yönetimi, Ermenistan yönetimini, Dağlık Karabağ konusunda hiçbir taviz verilmemesi konusunda uyarmıştır.

Paşinyan 22 Ocak'ta, ARF Kongresine gönderdiği bir bildiriye, katılımcıları selamlamış, Taşnak partisinin diaspora Ermenilerine ve Ermeni kuruluşlarına verdiği destekle Ermeni ulusal kimliğinin küresel boyutta korunmasında hayati rol oynadığını kaydetmiş, partinin 33. Genel Kurulunun 129 yıllık bir birikimi temsil ettiğini vurgulamıştır.¹⁵ Paşinyan aynı gün, üç ay önce

13 “Azerbaijan's Aliyev, Armenia's Pashinian discuss Karabakh issue at Davos,” *Daily Sabah*, 23 Ocak 2019, <https://www.dailysabah.com/europe/2019/01/23/azerbaijans-aliyev-armenias-pashinian-discuss-karabakh-issue-at-davos>.

14 “ARF World Congress Issues Statement on Artsakh.” *Asbarez*, 24 Ocak 2019, http://asbarez.com/177359/arf-world-congress-issues-statement-on-artsakh/?fbclid=IwAR129IVb3fZ32z8F_VoJ95pQq90pOvnyew3Ev7eOamsoorLYqGh36FU0UsU.

15 Speech Delivered by Prime Minister Nikol Pashinyan While Introducing the Government Program to the National Assembly of the Republic of Armenia - Statements and Messages of the Prime Minister of RA – Updates, *The Prime Minister of the Republic of Armenia*, 21 Ocak 2019. <http://www.primeminister.am/en/statements-and-messages/item/2019/01/21/Speech/>.

hükümetinden dışladığı, son seçimlerde parlamentoda temsil için gerekli barajın açık farkla altında kalan Taşnak partisiyle yeni bir işbirliğinde bulunmaya hazır olduğunu da beyan etmiştir.

Dönem içinde Paşinyan'ı en çok meşgul eden ve 'iki arada bir derede' şeklinde tanımlanabilecek durumda bırakan konu Dağlık Karabağ sorunu olmaya devam etmiştir. Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı yönetim uluslararası hukuk bakımından tanınmayan, yasa dışı bir varlıktır. Yapılan yerel seçimler yasa dışıdır ve uluslararası camia tarafından tanınmamaktadır. Dolayısıyla kendilerine atfettikleri Cumhurbaşkanı, Bakan, Milletvekili sıfatları geçersiz, boş kavramlardır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 'Chiragov ve diğerleri-Ermenistan' davasına ilişkin verdiği kararda da açıkça belirtildiği gibi, Dağlık Karabağ mutlak biçimde Ermenistan'ın kontrolü ve sorumluluğu altındadır. Buna rağmen Paşinyan Dağlık Karabağ'ın yasa dışı, ayrılıkçı yönetimine bir şekilde statü kazandırma çabası içinde, iktidara geldiğinden bu yana yeni bir taktik geliştirme çabası içine girmiştir.

Özetle Paşinyan, kendisinin sadece Ermenistan'da yaşayanların oylarıyla seçildiğini, Dağlık Karabağ nüfusunu temsil yetkisinin olmadığını, dolayısıyla çözüm sürecinin kabul görebilmesi için Dağlık Karabağ temsilcilerinin de görüşmelerde taraf olarak yer almaları gerektiğini ileri sürmeye başlamıştır. Dağlık Karabağ yönetimi ile yaptığı olağanüstü bir toplantıda da bu söylemi benimsemiştir. Ancak, Türkiye'nin de üyesi olduğu Minsk Grubunun eş-başkanları yönetiminde yürütülen görüşmelerin formatının değiştirilemeyeceği, böyle bir girişimin süreci engellemek anlamına geleceği ilgili tüm taraflarca, kuşkuyla yer bırakmayacak açıklıkla ifade edilmiştir. Paşinyan'ın temasa büyük önem verdiği AB yetkilileri, son olarak Komiser Hahn da bu formatın değiştirilemeyeceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Kendisini bu şekilde köşeye sıkıştıran Paşinyan, muhtemelen gündemi değiştirmek amacıyla, bu kez Minsk grubunun üzerinde mutabakata varılmış üç ilkesini ve altı noktasını sorgulamaya, farklı yorum getirmeye kalkışmıştır.

Bu koşullar altında, Minsk Grubu eş-başkanlarının daveti uyarınca Aliyev ve Paşinyan 29 Mart'ta Viyana'da görüşmüştür. İki liderin bu dördüncü görüşmesi olmakla beraber, Minsk Grubu eş-başkanları ile birlikte Dağlık Karabağ çözüm sürecine yönelik ilk resmi görüşme olmuştur. Görüşmeden somut bir sonuç çıkmamakla beraber, bizzat görüşmenin kendisi ve sürecin devam etmesi olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiştir.

3. Dış Gelişmeler

Cumhurbaşkanı Sarkisyan 27-28 Kasım'da Almanya'ya resmi ziyarette bulunmuş, Cumhurbaşkanı ve Şansölye ile görüşmüştür.¹⁶ Almanya Cumhurbaşkanı Steinmeier ikili ilişkilerden övgüyle bahsetmiştir. Şansölye Merkel de Ağustos ayında Erivan'ı ziyaretinin güzel anılarını hatırlatmıştır. Sarkisyan, Almanya'yı önemli bir siyasi ve ekonomik ortak ve dost bir ülke olarak gördüklerini belirtmiştir. Sarkisyan Alman parlamenterler ile bir çalışma yemeğine de katılmış, cumhurbaşkanlığı ofisinin yemeğe ilişkin dağıttığı bir fotoğrafta, Türk kökenli Alman parlamenter Cem Özdemir ile yan yana oturduğu fotoğraf görüntülenmiştir.

29 Kasım'da İsveç parlamentosunda, "Ermeni soykırımı ve İskandinav tepkisi" başlıklı bir sergi açılmıştır.¹⁷

Dışişleri Bakanı Mnatsakanyan, 4 Aralık'ta çalışma ziyaret için gittiği Brüksel'de AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi ile AB-Ermenistan işbirliği konusunu görüşmüştür¹⁸. Mnatsakanyan Belçika Dışişleri Bakanı ile de görüşmüş ve bu vesileyle taraflar diplomatik misyon ve konsolosluk görevlilerinin aile mensuplarının gelir getirici işlerde çalışabilmesi anlaşması imzalamıştır.

Cumhurbaşkanı Sarkisyan 6 Aralık'ta, AGİT adına seçimleri gözlemlemek üzere Erivan'da bulunan bir İtalyan parlamento heyeti ile görüşmesinde, Avrasya Ekonomik Birliği üyesi olan Ermenistan'ın AB ile AEB arasında bir köprü oluşturabileceğini, iş adamları ve yatırımcılar için yeni olanaklar yaratabileceğini ifade etmiştir.

Avrasya Ekonomik Birliği Yüksek Konseyinin olağan toplantısına katılmak ve birliğin dönüşümlü dönemsel başkanlığını, sırası geldiği için, Ermenistan adına devralmak üzere, Paşinyan 6 Aralık'ta bir çalışma ziyareti için St. Petersburg'a gitmiştir. Bu vesileyle Paşinyan, Rusya'nın önderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği üyeliğinin hükümetinin öncelikleri arasında

16 "Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, resmi ziyaret için Almanya'da," *Ermeni Haber Ajansı*, 27 Kasım 2018, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2018/11/27/Ermenistan-Sarkisyan-Almanya/142608>.

17 "Exhibition dedicated to the Armenian Genocide at the Swedish Parliament," *Ministry of Foreign Affairs of The republic of Armenia*, 27 Kasım 2018, <https://www.mfa.am/en/press-releases/2018/11/27/exhibition-riksdag/8789>.

18 "High Representative/Vice-President Federica Mogherini holds meeting with acting Foreign Minister Zohrab Mnatsakanyan of Armenia," *Delegation of the European Union to Armenia*, 4 Aralık 2018, https://eeas.europa.eu/delegations/armenia/54798/high-representativevice-president-federica-mogherini-holds-meeting-acting-foreign-minister_en.

bulduğunu yinelemiştir. Keza Paşinyan, Genel Sekreteri Ermenistan tarafından görevinden alınan ve yeni genel sekreter seçimi çıkmaza giren, Rusya önderliğindeki Ortak Savunma Örgütü'nün (CSTO) 6 Aralık'ta yapılması öngörülen zirve toplantısının Putin'in önerisi doğrultusunda ertelenmesini kabul ederken, Ermenistan'ın NATO üyeliği çabası içinde olmadığını da açıklamıştır.

ABD Kongresindeki Ermeni Dostluk Grubu temsilcileri 17 Aralık'ta ABD Dışişleri Bakanına bir çağrıda bulunarak, ABD-Ermenistan Ortak Ekonomik Görev Gücünü (USATF) devamlı bir stratejik diyalog platformuna dönüştürmesini önermişlerdir.¹⁹

Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, 16 Aralık'ta basında geniş yankı uyandıran bir beyanında, Ermenistan ile ülkesinde yabancı askeri güç bulundurmaması konusunda anlaşma yapacağız demiştir. Ermenistan'daki tek yabancı askeri gücün yaklaşık 5.000 Rus askeri ve iki Rus hava üssü olduğu hatırlanınca bu beyanla neyin kastedildiği merak konusu olmuştur. Daha sonra yapılan açıklamalarla, kastedilenin ABD tarafından, Pentagon bütçesinden karşılanan, yaklaşık 9 milyon dolarlık bir yatırımla Ermenistan'da kurulan veya yenilenen birkaç biyolojik laboratuvar olduğu,²⁰ Rusya'nın bu tesisleri Rusya'ya karşı bir biyolojik savaşta kullanılabileceğinden endişe duyduğu anlaşılmıştır. Paşinyan bu laboratuvarların Rus uzmanlar tarafından incelenmesine daha Eylül ayında bizzat talimat verdiğini hatırlatmış ve bu laboratuvarların herhangi bir şekilde Rusya'ya karşı kullanılmasının söz konusu olmadığını belirtmiştir. Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Karasin "Ermenistan'da cereyan eden radikal değişikliklerin ışığında, Washington'un bu ülkenin iç ve dış işlerine müdahalesi artan biçimde kabalaşıyor" demiştir.

18 Aralık'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, Rusya'nın Azov denizinde seyrüsefer serbestisi sağlamasını öngören ve 2/3 çoğunlukla kabul edilen Ukrayna karar tasarısına Ermenistan, Rusya ile birlikte, ret oyu kullanmıştır.²¹

Paşinyan 27 Aralık'ta Moskova'ya giderek Putin ile görüşmüştür. Kremlin'den yapılan açıklamada, görüşmede "ikili ilişkiler gündemindeki kilit konular ele alınmıştır." Bu konular arasında, sözleşme süresi Aralık ayında

19 "Congressional Armenian Caucus Leaders Urge Secretary of State to Enhance U.S.-Armenia Joint Economic Task Force," *Aravot*, <https://www.aravot-en.am/2018/12/19/226859/>.

20 "Lavrov promises no "foreign soldiers" in Armenia. He wasn't talking about Russians," *Eurasianet*, 18 Aralık 2018, <https://eurasianet.org/lavrov-promises-no-foreign-soldiers-in-armenia-he-wasnt-talking-about-russians>.

21 Tatevik Shahunyan, "Armenia voted against 'On the Militarization of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol, and the Black and Azov Sea Regions' resolution at UN General Assembly," 18 Aralık 2018, https://arminfo.info/full_news.php?id=37786&lang=3.

sona erecek olan doğal gaz ithalinde yeni fiyatlar ve CSTO Genel Sekreter seçimi bulunduğu anlaşılmıştır. Ermenistan'ın Rusya'dan aldığı doğal gazın bin metreküpüne ödediği 150 doların artmaması talebinde anlaşma sağlanamamış ve fiyat pazarlığı ileri tarihe ertelenmiştir. Keza CSTO Genel Sekreterliğine, görevinden alınan Ermeni generalin yerine, kalan süre için başka bir Ermeni temsilcinin atanması konusunda da anlaşma sağlanamamış, sırada bulunan Belarus adayına onay alınamamıştır. Putin, iki ülke ekonomik ilişkileri hakkında iyimser bir tablo çizmiş, halen Ermenistan'da 2200 Rus şirketinin faaliyet gösterdiğini vurgulamıştır.

Ermenistan ve Gürcistan başbakanları 15 Ocak'ta Gürcistan'ın Ermeni azınlığın yaşadığı Bolnisi köyünde, her alandaki ilişkileri geliştirme olanaklarını görüşmek üzere gayri resmi bir buluşma yapmıştır.

Paşinyan 25 Ocak'ta temaslarda bulunmak üzere Moskova'ya gitmiştir. Putin ile görüşemeyen Paşinyan Medvedev ile bir araya gelmiş ve henüz sonuçlandırılmayan doğal gaz fiyatını ele almıştır. Paşinyan bu vesileyle dönem başkanlığını üstlendikleri Avrasya Ekonomi Birliği sekretaryasını ziyaret etmiştir. Daha önce bu birliğe tamamen karşı olduğu kayıtlara geçmiş olan Paşinyan, eski tutumunun yanlış olduğunu ifadeyle, örgütten bu kez övgüyle bahsetmiştir.

Avrupa Birliği ve Dünya bankası Ermenistan'ın ulaşım alt yapısı yatırımları için 730 milyon avro tahsis kararı aldıklarını açıklamıştır. Söz konusu hibe ve kredinin Trans-Avrupa Ulaşım Ağı (TEN-T) kapsamında olduğu kaydedilmiştir.

Avrupa Birliği Genişleme ve Komşuluk ilişkileri Komiseri J. Hahn 29 Ocak'ta Ermenistan'ı ziyaret etmiş, 24 Kasım 2017 tarihinde imzalanan Kapsamlı ve İleri Ortaklık Anlaşması (CEPA) çerçevesinde ilişkilerin ve işbirliğinin geleceğini, AB'nin tahsis etmiş olduğu 300 milyon avro tutarındaki projelerin uygulanmasını ve yeni 100 milyon avro tahsisini görüşmüştür.

Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Karasin, 29 Ocak'ta Erivan'da Dışişleri Bakanı Mnatsakanyan ile görüşmüştür.²² Rus tarafı görüşmede birçok konunun, özellikle Güney Kafkaslarda güvenlik ve istikrarın ve Dağlık Karabağ sorununun çözümünün ele alındığını kaydetmiştir. Karasin Dağlık Karabağ sorununun çözümünde 2019 yılında önemli bir gelişme sağlanacağını düşünmediğini belirtmiştir.

22 "Mnatsakanyan, Karasin discuss some issues," *Arminfo*,
http://arka.am/en/news/politics/mnatsakanyan_karasin_discuss_some_issues/

Paşinyan, 31 Ocak'ta Almanya'ya resmi bir ziyaret yapmış, Cumhurbaşkanı, Şansölye ve Meclis Başkanı ile görüşmüştür. Görüşmelerin sıcak ve dostane bir hava içinde geçtiğinin yansıtılmasına özen gösterilmiştir. Merkel'in, "Ermenistan'ı desteklemek arzusundayız. Avrupa Birliği de bu niyetimizi Komiser Hahn'ın Erivan'ı son ziyaretinde yansıtmıştır. Biz Ermenistan'ın diğer siyasi bağlantılarına karışmayız. Ermenistan kiminle ilişki kuracağına karar vermede özgürdür" söylemi temel mesajı oluşturmuştur.18 Mart'ta da Ermenistan Meclis Başkanı Almanya'ya resmi ziyarette bulunmuştur.

ABD Savunma Bakanlığında bir yetkili, Ermenistan Büyükelçiliğinde katıldığı bir davette yaptığı konuşmada, Ermenistan'ın CSTO üyeliğine ve Rusya ile askeri ittifakına rağmen ABD ve diğer NATO ülkeleriyle de askeri ilişkilerini derinleştirdiğini, Kosova ve Afganistan'da NATO yönetiminde özel Barışı Koruma Tugayına yaklaşık 160 asker ile katıldığını, ABD Avrupa Ordusunun ve Kansas Ulusal Muhafızlarının uzun süredir bu tugayı desteklediğini ve eğittiğini, son olarak bu tugayın yenilenen eğitim merkezinin, Ekim 2017'de, Ermeni ve Amerikalı askeri yetkililer tarafından açılışının yapıldığını belirtmiştir.

Lübnan'ın 1 Şubat'ta açıklanan yeni hükümetinde, Anayasada öngörüldüğü şekilde, iki Ermeni asıllı Bakan (Turizm ve Sosyal İşler) yer almıştır.

Paşinyan 7 Şubat'ta İsviçre'de verdiği bir mülakatta, Ermenistan'ın Rusya, NATO ve AB ile ilişkilerinde bir denge arayışı içinde olduğunu belirtmiştir. Paşinyan özetle, Rusya'nın ekonomi ve güvenlik bakımından önemli olduğunu, AB ile ilişkilerin siyasi ve adli reformların gerçekleştirilmesi, rekabet gücünü artırması bakımından önem taşıdığını, dengeler bakımından NATO ile ilişkilerinde çok dikkatli davranmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Savunma Bakanı Tonoyan, 8 Şubat'ta yaptığı açıklamada, Ermenistan'ın Suriye'ye askeri uzman bir birlik gönderildiğini söylemiştir.²³ Birliğin 83 sağlık uzmanı, mayın temizleme elemanları ve diğer askeri personelden oluştuğu belirtilmiştir. Tonoyan daha sonra, gerekirse muharip birliklerin de gönderilebileceğini söylemiştir. Bu konuda ABD Dışişleri Bakanlığında yapılan bir açıklamada, sivillere yardım amacı ile dahi olsa, Suriye'ye askeri birlik gönderilmesini desteklemedikleri vurgulanmıştır.

12 Şubat'ta GKRY Savunma Bakanı başkanlığında bir heyet üç günlük bir resmi ziyaret için Ermenistan'a gitmiştir. Ziyaret sonunda, iki savunma bakanı

23 "Armenia Sends Military 'Humanitarian Mission' to Syria," *OC Media*, 14 Şubat 2019, <https://oc-media.org/armenia-sends-military-humanitarian-mission-to-syria/>.

2019 yılı ikili işbirliği programı konulu bir anlaşma imzalamıştır.²⁴ GKRY Bakanı bu vesileyle, doğu Akdeniz’de doğal gaz arama çalışmalarında Türkiye’nin “tahrikleri” iddiasında bulunmuş; GKRY, Yunanistan, İsrail ve Mısır işbirliği hakkında bilgi vermiş, yakın gelecekte GKRY, Yunanistan ve Ermenistan üçlü işbirliği oluşturulması imkânları dile getirilmiştir.

Ermenistan’ın CSTO Genel Sekreteri seçimini engellemesi 14 Şubat’ta Belarus Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün açıklaması ile tekrar gündeme gelmiştir. Üç yıl için göreve gelen, ancak bir buçuk yıl sonra, 2 Kasım 2018’de Paşinyan tarafından görevine son verilen General Khachaturov’un yerine, dönüşüm itibarıyla sırası gelen Belarus adayına, kalan bir buçuk yıl görevin kendi adaylarının hakkı olduğunu ileri sürerek Ermenistan’ın onay vermemesi CSTO içinde bir çatlağa neden olmuştur.

Savunma Bakanı Tonoyan 18 Şubat’ta Rus basın ajansına verdiği demeçte, Ermenistan’ın iki yıl içinde Rusya’dan 12 savaş uçağı (Su-30SM) satın alacağını belirtmiştir.²⁵

Paşinyan, 27 Şubat’ta İran’a iki günlük bir resmi ziyarette bulunmuş, dini lider Hamaney ve Başbakan Ruhani ile görüşmüştür.²⁶ İran’lı liderler, ABD’nin engellemesine rağmen, güçlü, kalıcı ve dostça ilişkiler kurma gereğini vurgulamıştır.

5 Mart’ta Belçika’ya ikili resmi ziyaret için giden Paşinyan, bu vesileyle Brüksel’de Avrupa Konseyi Başkanı Tusk, AB Dış İlişkiler Temsilcisi Mogherini ve AB Genişlemeden ve Komşuluk İlişkilerinden Sorumlu Komiseri Hahn ile görüşmüştür. Ortak basın toplantısında Tusk, Ermenistan’daki demokratik reformlardan ve ekonomik gelişmeden övgüyle bahsetmiş, bu yolda AB’nin Ermenistan’ı desteklemeye devam edeceğini vurgulamıştır.²⁷ Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesinde yaptığı konuşmada Paşinyan “AB ile ilişkilerimiz ve Rusya ile ilişkilerimiz arasında bir çelişki olmadığını düşünüyorum. Şunu ısrarla belirtmek önemlidir: AB ile ilişkilerimizde Rusya’ya karşı bir oyun, Rusya ile işbirliğimizde AB’ye karşı bir oyun yoktur” demiştir.

24 “Defence Ministers of Cyprus and Armenia Sign Bilateral Cooperation Programme,” *Gold News*, 14 Şubat 2019, <http://www.goldnews.com.cy/en/energy/defence-ministers-of-cyprus-and-armenia-sign-bilateral-cooperation-programme>.

25 “Russia to Boost Armenian Military, Fighter Jets Approved,” *Armenian Weekly*, 5 Şubat 2019, <https://armenianweekly.com/2019/02/05/russia-to-boost-armenian-military-fighter-jets-approved/>.

26 “Ermenistan Başbakanı’nın İran Ziyaretinde Bir İlk Yaşanacak,” *Ermeni Haber Ajansı*, 26 Şubat 2019, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2019/02/26/Ermenistan-Nikol-Paşinyan-Iran/148860>.

27 “Armenian PM, Tusk Discuss Relations and Nagorno-Karabakh Conflict,” *Radio Free Europe/ Radio Liberty*, 05 Mart 2019, <https://www.rferl.org/a/armenian-pm-tusk-eu-relations-nagorno-karabakh/29804811.html>.

Gürcistan Cumhurbaşkanı Salome Zurbishvili, 13 Mart'ta Ermenistan'ı ziyaret etmiştir.²⁸ Gürcistan Cumhurbaşkanı'nın Mart başında Azerbaycan'ı ziyaretinde, toprak bütünlüğü ilkesine ve işgal altındaki topraklar kapsamında Dağlık Karabağ'a da değinmesi Ermenistan'da tepkiyle karşılanmıştı. Ermenistan ziyaretinin bu soğukluğu gidermek amacını taşıdığı tahmine müsaittir. Nitekim Gürcistan Başbakanı, Paşinyan ile Ocak ayında Gürcistan'ın Bolnisi kasabasında yaptıkları görüşmenin devamı olarak, 24 Mart'ta ve Ermenistan'ın kuzeyinde bir dağ köyünde Paşinyan ile özel bir görüşme yapmıştır.

4. Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesinin 27 Kasım'da Erivan'da yapılan Genel Kurul toplantısında, Ermenistan'ın katılımcılar için hazırladığı onursal madalyalar Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye heyet başkanları tarafından reddedilmiştir.²⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan G-20 Zirvesi için gittiği Arjantin'de 3 Aralık'ta düzenlediği bir basın toplantısında, Türkiye'deki azınlıkların durumu hakkında bir soru soran, kendisinin Ermeni soykırımına maruz kalan bir aileden geldiğini ifade eden bir muhabire bekletmeden verdiği yanıt açık ve kesin olmuştur³⁰:

“Türkiye Ermenilere karşı soykırım yapmakla suçlanamaz. Soykırım iddialarının tartışılmasını lütfen tarihçilere bırakalım ve tarihçilerin varacağı sonuca bakalım. Bizim tarihimizde soykırım yoktur. Gayet emin olarak söylüyorum ki, her tartışmaya açığız.”

Cumhurbaşkanı Erdoğan ayrıca şunları söylemiştir:

“Şu anda ülkemde kaç Ermeni yaşadığını biliyor musun? Yüzbin. 30.000 kadarı vatandaş, geri kalanı belgesiz. Türkiye'de yaşamak için Ermenistan'dan kaçan insanlar.”

28 “Georgian President Zurbishvili discusses development of cooperation with Armenian Prime Minister,” *Agenda.ge*, 13 Mart 2019, <http://agenda.ge/en/news/2019/700>.

29 “Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye ve Ukrayna, Erivan'da Verilen Madalyayı Reddetti,” *Sputnik Türkiye*, 30 Kasım 2019, <https://tr.sputniknews.com/asya/201811301036396856-gurcistan-azerbaycan-turkiye-ukrayna-erivan-madalya-reddetti/>.

30 “Erdoğan G20 Zirvesi Sonrası Açıklamalarda Bulundu,” *Sözcü*, 01 Aralık 2018, <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-dakika-erdogan-g20-zirvesi-sonrasi-aciklamalarda-bulundu-2771532/>.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Arjantin'e varmasından önce, 26 Kasım günü, bir Ermeni grup Türk Büyükelçiliği önünde gösteri yapmıştır. Gösterinin düzenleyicileri arasında Arjantin ve Şili Ermeni Apostolik Kilisesi Başpiskoposunun ve Arjantin Cumhuriyeti Ermeni Kuruluşları (IARA) temsilcilerinin bulunması şaşırtıcı olmamıştır.

Seçim zaferinin hemen sonrasında, 10 Aralık'ta düzenlediği bir basın konferansında, Başbakan Paşinyan önkoşulsuz olarak Türkiye ile ilişkileri kurmaya hazır olduğunu bir kez daha tekrarlamıştır. Paşinyan'ın önkoşul derken Dağlık Karabağ sorununu kastettiği, tutarsız ve düşmanca Ermeni söylem ve iddialarını ön koşul olarak görmediği, bu söylemden vaz geçilmesinin gündeme gelmesini bile reddettiği hatırlandığında, artık dile pelesenk olmuş bu söylemin bir ufuk açmadığı ortadadır.

ABD'nin California eyaletinde yaşayan üç Ermeni asıllı Amerikan vatandaşının bir kez daha mahkemeye başvurarak Osmanlı devleti döneminde ailelerinin soykırma maruz kaldığı ve mallarına zorla el konduğu iddiasıyla açtıkları dava Aralık ayında görüşülmeye başlanmıştır. Mahkemenin aynı dava konusunda 2013 yılında verdiği kararı, Türkiye'nin soykırımla suçlanıp suçlanamayacağını mahkemenin karar verebileceği bir husus olmadığı, siyasi sorun doktrini uyarınca buna karar yetkisinin yürütme erkine(başkana) ait olduğu kararını yinelemesi beklenmektedir.

Aralık sonunda, Taşnak bağlantılı Amerika Ermeni Ulusal Komitesi'nin (ANCA) sorumlu yöneticisinin basında yayımlanan Yeni Yıl Mesajında, Türkiye karşıtlığı gene ana temayı oluşturmuş, Hıristiyan dayanışması çağrısında bulunulmuş, Türkiye'nin 1. Dünya savaşında Ermeniler, Rumlar, Süryaniler, Kaldeanlar, Suriyeliler ve Maronitler dâhil olmak üzere Hıristiyan nüfusu yok etme girişiminde bulunduğu iddia edilmiştir.

Ermeni basınında, TBMM üyesi Garo Paylan'ın 26 Ocak'ta, Lübnan'da, Antelias Katolikos'u I. Aram'ı makamında ziyaret ettiği, bir saati aşkın görüşmede; Türk-Ermeni ilişkileri, "soykırım" konusu, Kozan'daki Sis patrikhanesi mülkünün iadesi konusu, Türkiye'deki Ermeni toplumunun durumu ve diğer güncel konuların görüşüldüğü, Paylan'ın daha sonra "Ermeni Soykırımı" kurbanları anısına saygıda bulunmak üzere Şehitler anıtını ziyaret ettiği kaydedilmiştir.³¹

Kimliği belirsiz bir kişinin 2 Şubat gecesi Los Angeles kentindeki bir Ermeni okulunun kapısına Türk bayrakları asması kentteki Ermeni gruplar tarafından

31 "Paylan Haygazyan Üniversitesi'nde Konuştu," *Agos*, 30 Ocak 2019, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/21967/paylan-haygazyan-universitesinde-konustu>.

Türlere mal edilmeye çalışılmış, olayı inceleyen emniyet yetkilileri faile ilişkin bir bulguya ulaşamamış, sorumluluk üstlenen çıkmamış, olayın Ermeni toplumunu Türkiye'ye ve Türlere karşı galeyana getirmek amacıyla düzenlenen bir tahrik girişimi olması olasılığı ağırlık kazanmış, T.C. Dışışleri Bakanlığınca yapılan açıklama da bu anlayışı yansıtmıştır.

Fransa Cumhurbaşkanı Macron, 5 Şubat'ta Fransa'daki Ermeni toplumu temsilcilerinin düzenlediği bir toplantıda, seçim kampanyasında verdiği sözü yerine getirerek, Fransa'nın "önümüzdeki haftalarda 24 Nisan'ı Ermeni soykırımını anma günü" ilan edeceğini ifade etmiştir.³² Bu açıklamaya, başta Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı sözcüsü ve Dışışleri Bakanlığı sözcüsü olmak üzere, Türkiye'den resmi tepkiler gecikmemiştir. Diğer taraftan, Paşinyan, Macron'un açıklamasını memnuniyetle karşılamış, 1. Aram Macron'a teşekkürlerini sunmuştur.

13 Şubat'ta Ermenistan parlamentosunda hükümetin beş yıllık programı³³ konusunda yapılan bir oturumda Paşinyan soykırım konusunu sadece Türkiye-Ermenistan ilişkileri çerçevesinde görmediklerini, "Ermeni soykırımının" tanınmasını ve kınanmasını küresel güvenlik ve gelecekteki soykırımların önlenmesi kapsamında ele aldıklarını ve bu yolda azami gayretin gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Dünya Sağlık Örgütünün İstanbul'da düzenlenen konferansına katılan Ermenistan Sağlık Bakanı Torosyan, bu vesileyle 15 Şubat'ta Ermeni Patrikhanesini ziyaret etmiş ve toplum temsilcileri ile de görüşmüştür. Yeni hükümetin Türkiye'ye gelen ilk bakanı olmaktan gurur duyduğunu ifade eden Torosyan, Türkiye'deki Ermeni toplumuna büyük önem verdiğini, diasporanın ana vatan olmadan varlığını sürdüremeyeceğini, Ermenistan'ın içeride ve dışarıda yaşayan Ermenilerin desteği sayesinde geliştiğini söylemiştir.

Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu, 5 Şubat'ta Ermeni Başpiskopos Barsamyan, Ermenistan'ın kiliseler arası ilişkiler yetkilisi Ananyan ve İstanbul Patrik vekili Ateşyan'dan oluşan bir heyeti kabul etmiştir.³⁴ 1951 Arapkir doğumlu Başpiskopos Barsamian ABD'de en üst düzey Ermeni Apostolik Kilisesi din adamı olarak 28 yıl görev yaptıktan sonra, geçtiğimiz yıl beklenmedik şekilde,

32 "Fransa Cumhurbaşkanı Macron 24 Nisan'ı 'Ermeni Soykırımını Anma Günü' İlan Etti," *EuroNews*, 06 Şubat 2019, <https://tr.euronews.com/2019/02/06/fransa-cumhurbaskani-emmanuel-macron-24-nisani-ermeni-soykirimi-anma-gunu-olarak-ilan-etti>.

33 "Armenia adopts plan for "economic revolution," *EurasiaNet*, 15 Şubat 2019, <https://eurasianet.org/armenia-adopts-plan-for-economic-revolution>.

34 "Barsamyan ve Ateşyan Ankara'da Çavuşoğlu ile görüştü," *Agos*, 04 Şubat 2019, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/21987/barsamyan-ve-atesyan-ankara-da-cavusoglu-ile-gorustu>.

kendi isteğiyle emekli olmuş, bu kararı İstanbul Patrikliğine adaylık hazırlığı yorumlarına yol açmış, kendisi bu söylentileri yalanlamıştı. Birkaç ay sonra, geçtiğimiz Eylül ayında, Ermenistan Eçmiatzin katolikosu kendisini Vatikan nezdinde Ermeni Apostolik Kilisesinin temsilcisi olarak atanmıştır. Papalık nezdine bir temsilci atanması, 451 yılında Bizans Ortodoks kilisesinden ayrılıp bağlantısız kalmasından bu yana, Ermeni kilise tarihinde bir ilk oluşturmakta ve Papa'nın dünya Hristiyanlığının ekümenikliği düşüncesi ile uyum içerisinde olmaktadır. Dışişleri Bakanı ile görüşmesine ilişkin olarak Barsamian "Sayın Bakan bizi gayet sıcak karşıladı. Amacımın dışarıdan müdahale olmadığını, endişelerimizi ifade etmek ve nasıl yardımcı olabileceğimizi anlamak olduğunu açıkça anlattım. Sayın Bakan Patrik seçimi konusundaki sıkıntıları anladığımı ve hükümetin bu konuyu izlediğini söyledi" demiştir.

İstanbul Ermeni Patriği II. Mesrob'un 8 Mart'ta vefatı³⁵ Patrik seçimini gündeme getirmiştir. 1998 yılında Patrik seçilen Mesrob sağlık nedenleriyle görevini yapamaz hale gelince, 2008 yılından itibaren Başpiskopos Ateşyan vekil olarak bu görevi yürütmüştür. Son dönemde Ateşyan'ın bu sıfatı, özellikle Patrik seçimine dışarıdan müdahale suretiyle etkili olmak isteyen çevrelerce, eleştiri konusu olmuş ve Mesrob daha hayattayken, dış kaynaklı, içte belirli kesimlerce destekli, yeni patrik seçimi girişimlerine şahit olunmuştur.

İstanbul Ermeni Kilisesinin 84. Patriği olan Mesrob'un vefatı Türkiye'de üzüntü ile karşılanmış, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere çok sayıda yetkili taziye mesajları göndermiştir. 17 Mart'ta görkemli bir törenle toprağa verilen Mesrob'un yeri için seçim sürecinin 40 günlük bir yas döneminden sonra başlaması öngörülmüştür.

Paşinyan resmi ziyaret için gittiği Brüksel'de 5 Mart'ta EURACTIV ajansına verdiği mülakatta Türkiye ile ilişkiler konusundaki soruları da yanıtlamıştır. Türkiye ile ilişkilerin iyileşmesi yönünde olumlu işaretler var mı sorusunu Paşinyan,

"Maalesef, hayır demek zorundayım. Türkiye'nin daha önceki tutumunu değiştirdiğine işaret edecek hiçbir gelişme yok. Eğer Türkiye kendisini demokratik bir ülke addediyorsa, komşu ülkede demokrasinin zaferini memnuniyetle karşılamalı ve diyalog başlatmalıdır. Bu kapsamda, Türkiye'nin devam eden Ermeni karşıtı tutumu bizi düşündürmektedir.

35 "Türkiye Ermenileri Patriği Mutafyan hayatını kaybetti," *Sputnik Türkiye*, 08 Mart 2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201903081038092175-turkiye-ermenileri-patrigi-mutafyan-hayatini-kaybetti/>.

Biz ilişkilerimizi her hangi bir ön koşul olmadan düzeltme kararlılığımızı teyit ediyoruz. Eğer Ankara Ermenistan ile diplomatik ilişkilerin ancak Dağlık Karabağ sorunu çözümlendikten sonra kurulabileceği yaklaşımında ısrarcı olacaksa, bizim de gündemimize Kıbrıs sorununu ve Türkiye'deki insan hakları sorunlarını mı koymamız gerekir? Bu cins politikalar bölgemize istikrar getirir mi?"

Görüldüğü gibi, Paşinyan Türkiye ile Ermenistan arasında diyalogu ve yakınlaşmayı engelleyen, Zürih protokollerinin de kadük olmasına yol açan temel konuları, veri olarak kabul ettikleri kendi ön koşullarını, görmezden, bilmezlikten gelmekte ve kendince engeli Türkiye'ye mal etmektedir.

KAYNAKÇA

- “Aram I Urges Pashinyan to Keep Diaspora Ministry.” *Asbarez*. 10 Ocak 2019. <http://asbarez.com/177105/aram-i-urges-pashinyan-to-keep-diaspora-ministry/>.
- “ARF Announcement on Election.” *Asbarez*. 10 Aralık 2018. <http://asbarez.com/176634/arf-announcement-on-elections/>.
- “ARF World Congress Issues Statement on Artsakh.” *Asbarez*. 24 Ocak 2019. http://asbarez.com/177359/arf-world-congress-issues-statement-on-artsakh/?fbclid=IwAR129IVb3fZ32z8F_VoJ95pQq90pOvnyew3Ev7eOamsoorLYqGh36FU0UsU.
- “Armenia elections: Final voter turnout was less than 50%.” *News.am*. 10 Aralık 2018 <https://news.am/eng/news/485414.html>.
- “Armenia Sends Military ‘Humanitarian Mission’ to Syria,” *OC Media*. 14 Şubat 2019. <https://oc-media.org/armenia-sends-military-humanitarian-mission-to-syria/>
- “Armenian PM, Tusk Discuss Relations and Nagorno-Karabakh Conflict.” *Radio Free Europe/ Radio Liberty*. 05 Mart 2019. <https://www.rferl.org/a/armenian-pm-tusk-eu-relations-nagorno-karabakh/29804811.html>.
- “Azerbaijan’s Aliyev, Armenia’s Pashinian discuss Karabakh issue at Davos.” *Daily Sabah*. 23 Ocak 2019. <https://www.dailysabah.com/europe/2019/01/23/azerbaijans-aliyev-armenias-pashinian-discuss-karabakh-issue-at-davos>.
- “Catholicos of All Armenians Congratulates Nikol Pashinyan.” *ArmenPress*. 13 Aralık 2018. <https://armenpress.am/eng/news/960704.html>.
- “Central Electoral Commission Certifies Dec. 9 Vote Results.” *Asbarez*. 18 Aralık 2018 <http://asbarez.com/176826/central-electoral-commission-certifies-dec-9-vote-results/>.
- “Congressional Armenian Caucus Leaders Urge Secretary of State to Enhance U.S.-Armenia Joint Economic Task Force.” *Aravot*. <https://www.aravot-en.am/2018/12/19/226859/>.

- “Defence Ministers of Cyprus and Armenia Sign Bilateral Cooperation Programme.” *Gold News*. 14 Şubat 2019.
<http://www.goldnews.com.cy/en/energy/defence-ministers-of-cyprus-and-armenia-sign-bilateral-cooperation-programme>.
- “Ermenistan Başbakanı'nın İran Ziyaretinde Bir İlk Yaşanacak.” *Ermeni Haber Ajansı*, 26 Şubat 2019.
<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2019/02/26/Ermenistan-Nikol-Paşinyan-İran/148860>.
- “Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, resmi ziyaret için Almanya’da.” *Ermeni Haber Ajansı*. 27 Kasım 2018.
<https://www.ermenihaber.am/tr/news/2018/11/27/Ermenistan-Sarkisyan-Almanya/142608>.
- “Exhibition dedicated to the Armenian Genocide at the Swedish Parliament.” *Ministry of Foreign Affairs of The republic of Armenia*. 27 Kasım 2018.
<https://www.mfa.am/en/press-releases/2018/11/27/exhibition-riksgdag/8789>.
- “Georgian President Zurabishvili discusses development of cooperation with Armenian Prime Minister.” *Agenda.ge*. 13 Mart 2019.
<http://agenda.ge/en/news/2019/700>.
- “High Representative/Vice-President Federica Mogherini holds meeting with acting Foreign Minister Zohrab Mnatsakanyan of Armenia.” *Delegation of the European Union to Armenia*. 4 Aralık 2018.
https://eeas.europa.eu/delegations/armenia/54798/high-representativevice-president-federica-mogherini-holds-meeting-acting-foreign-minister_en.
- “Karabakh Parties Call For Kocharian’s Release.” *Azatutyun*. 31 Aralık 2018.
<https://www.azatutyun.am/a/29685476.html>.
- “Lavrov promises no “foreign soldiers” in Armenia. He wasn’t talking about Russians.” *Eurasianet*. 18 Aralık 2018. <https://eurasianet.org/lavrov-promises-no-foreign-soldiers-in-armenia-he-wasnt-talking-about-russians>.
- “Mnatsakanyan, Karasin discuss some issues.” *Arminfo*.
http://arka.am/en/news/politics/mnatsakanyan_karasin_discuss_some_issues_/.

“Pashinian Reappointed Armenian PM After Securing Parliament Majority.” *Radio Free Europe/Radio Liberty*. 14 Ocak 2019.

<https://www.rferl.org/a/pashinian-reappointed-armenian-pm-after-securing-parliament-majority/29708811.html>.

“Russia to Boost Armenian Military, Fighter Jets Approved.” *Armenian Weekly*. 5 Şubat 2019. <https://armenianweekly.com/2019/02/05/russia-to-boost-armenian-military-fighter-jets-approved/>.

“Structure.” *The Government of the Republic of Armenia*. <http://www.gov.am/en/structure/>.

“Why Russia Needs Armenia and Vice Versa.” *The Armenian Weekly*. 5 Şubat 2019. <https://armenianweekly.com/2019/02/05/why-russia-needs-armenia-and-vice-versa/>.

Article 171. “Electoral Districts.” *Electoral Code of the Republic of Armenia*.

Press Release. “Acting Prime Minister Nikol Pashinyan receives delegation sent by Catholicos of Great House of Cilicia Aram I.” The Prime Minister of the Republic of Armenia. 17 Aralık 2018. <http://www.primeminister.am/en/press-release/item/2018/12/17/Nikol-Pashinyan-Aram-A/>.

Shahunyan, Tatevik. “Armenia voted against ‘On the Militarization of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol, and the Black and Azov Sea Regions’ resolution at UN General Assembly.” *Arminfo*. 18 Aralık 2018. https://arminfo.info/full_news.php?id=37786&lang=3.

Speech Delivered by Prime Minister Nikol Pashinyan While Introducing the Government Program to the National Assembly of the Republic of Armenia - Statements and Messages of the Prime Minister of RA – Updates. *The Prime Minister of the Republic of Armenia*. 21 Ocak 2019. <http://www.primeminister.am/en/statements-and-messages/item/2019/01/21/Speech/>.

“Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye ve Ukrayna, Erivan’da Verilen Madalyayı Reddetti.” *Sputnik Türkiye*. 30 Kasım 2019. <https://tr.sputniknews.com/asya/201811301036396856-gurcistan-azerbaycan-turkiye-ukrayna-erivan-madalya-reddetti/>.

- “Erdoğan G20 Zirvesi Sonrası Açıklamalarda Bulundu.” *Sözcü*. 01 Aralık 2018. <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/son-dakika-erdogan-g20-zirvesi-sonrasi-aciklamalarda-bulundu-2771532/>.
- “Paylan Haygazyan Üniversitesi’nde Konuştu.” *Agos*. 30 Ocak 2019. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/21967/paylan-haygazyan-universitesinde-konustu>.
- “Fransa Cumhurbaşkanı Macron 24 Nisan’ı ‘Ermeni Soykırımını Anma Günü’ İlan Etti.” *EuroNews*. 06 Şubat 2019. <https://tr.euronews.com/2019/02/06/fransa-cumhurbaskani-emmanuel-macron-24-nisani-ermeni-soykirimi-anma-gunu-olarak-ilan-etti>.
- “Armenia Adopts Plan for “Economic Revolution.” *EurasiaNet*. 15 Şubat 2019. <https://eurasianet.org/armenia-adopts-plan-for-economic-revolution>.
- “Barsamyan ve Ateşyan Ankara’da Çavuşoğlu ile görüştü.” *Agos*. 04 Şubat 2019. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/21987/barsamyan-ve-atesyan-ankara-da-cavusoglu-ile-gorustu>.
- “Türkiye Ermenileri Patriği Mutafyan hayatını kaybetti.” *Sputnik Türkiye*. 08 Mart 2019. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201903081038092175-turkiye-ermenileri-patrigi-mesrob-mutafyan-hayatini-kaybetti/>.